

Білик Р. С., к.е.н., доцент кафедри міжнародної економіки Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича

ОСНОВНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Досліджено основні фактори формування інноваційної конкурентоспроможності національної економіки. Розглянуто їх вплив на розвиток інноваційного середовища в Україні. На базі проведеного аналізу окреслені шляхи покращання інноваційного клімату в Україні та можливості її інтеграції у світовий економічний та науково-технологічний простір.

Ключові слова: *інновації, інноваційні технології, інноваційна конкурентоспроможність країни, інноваційне середовище в Україні.*

*Bilyk R. S., Candidate of Science (economics),
associate professor of department of international economy
Chernivtsi national university of the name of U. Fedkovich*

BASIC FACTORS OF DEVELOPMENT OF INNOVATIVE TO THE COMPETITIVENESS OF NATIONAL ECONOMY

The basic factors of forming of innovative competitiveness of national economy are investigational in the article. Their influence is considered on development of innovative environment in Ukraine. On the base of the conducted analysis the outlined ways of improvement of innovative climate are in Ukraine and possibility of her integration in outer economic and scientifically-technological space.

Keywords: *innovations, innovative technologies, innovative competitiveness of country, innovative environment in Ukraine.*

*Билык Р. С., к. э. н., доцент кафедры
международной экономики Черновицкого
национального университета имени Ю. Федьковича*

ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННОЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Исследованы основные факторы формирования инновационной конкурентоспособности национальной экономики. Рассмотрено их влияние на развитие инновационной среды в Украине. На базе проведенного анализа очерчены пути улучшения инновационного климата в Украине и возможности ее интеграции в мировое экономическое и научно-технологическое пространство.

Ключевые слова: *инновации, инновационные технологии, инновационная конкурентоспособность страны, инновационная среда в Украине.*

Постановка проблеми. Економічний розвиток сучасної України обумовлює необхідність подальшого пошуку шляхів підвищення її конкурентоспроможності. Сьогодні конкурентоспроможність країни визначається головним чином її стійким розвитком. При цьому сукупність економічних, фінансових, соціальних і територіальних ресурсів України, значний науково-технічний потенціал не лише виражає її специфіку, але і формує пріоритетні напрями її розвитку. У зв'язку з цим аналіз конкурентоспроможності розвитку, і насамперед у інноваційній сфері України, є особливо актуальним для забезпечення подальшого економічного зростання країни.

Ступінь розробленості проблеми та її невирішені частини. Проблеми використання конкурентних переваг тієї чи іншої країни у світовому економічному просторі, механізмів і фінансових інструментів забезпечення інноваційного розвитку, інвестиційного співробітництва набули значного висвітлення в працях Л. Антонюк [1], А. Гальчинського [2], В. Геєця [3; 19], Б. Кваснюка [11; 19], В. Крамаренко [20], Д. Лук'яненка [21], Н. Мешко [17], А. Поручника [1; 21], А. Румянцева [20], В. Семиноженка [2; 3; 19], В. Сіденка [15], В. Сизоненка [16] та

інших учених України. Значну увагу проблемам інтеграції інноваційно-інвестиційної діяльності, різним аспектам забезпечення розробки і впровадження технологічних нововведень приділяють учені інших країн – А. Динкін [6], Н. Іванова [5], Г. Ковальов [9], Дж. Колінз [10], М. Портер [14], В. Шенаев [22], Н. Шмельов [22] та ін.

Більшість дослідників пов'язують переваги економіки України з розвитком високих технологій, глобалізацією конкуренції на фінансових ринках [2; 3; 11; 20]. Але практично відсутні фундаментальні праці, в яких розглядаються можливості забезпечення інноваційних конкурентних переваг за рахунок створення сприятливих умов для формування і використання фінансових ресурсів на макро- та мікроекономічному рівні. Між тим обмеження у фінансовому забезпеченні інноваційних процесів не дозволяють реалізувати національні конкурентні переваги тієї чи іншої країни. вони ускладнюють розвиток взаємовигідного науково-технічного та інноваційного співробітництва, зумовлюють появу низки суперечностей у поглибленні інтеграційних процесів, які істотно впливають на перебіг подій в господарському устрої, економічному та соціальному розвитку окремих держав.

Мета статті полягає в розробці та науковому обґрунтуванні напрямів забезпечення національних інноваційних конкурентних переваг, визначенні можливостей використання інтеграційних процесів для активізації міжнародного інноваційно-інвестиційного співробітництва.

Вклад основного матеріалу. Провідною тенденцією світогосподарського розвитку у сучасних умовах стає глобалізація економіки, яка надає трансформаційним процесам нових якісних рис, загострює конкурентну боротьбу. Важливою сферою останньої є інноваційна та науково-технічна діяльність, інтелектуалізація виробництва, продукування нових інформаційних технологій. Достатньо звернути увагу на кроки, які були зроблені останнім часом урядами Німеччини та США щодо стимулювання залучення іноземних фахівців у сферу високих технологій. Заходи, спрямовані на використання інновацій, вживають і інші країни, що пояснюється, насамперед, намаганням забезпечити самодостатність розвитку національних економік, посилення їх впливу на розвиток інших країн, домінування на ринках новітніх технологій, зайняти власну «технологічну прогалину» у світовому просторі [6; 21].

Формування інноваційно-орієнтованої економіки в Україні вимагає становлення принципово нової державної політики підтримки інноваційного підприємництва, адаптованого до вимог ринкових відносин, посилення ролі держави у формуванні економічного механізму стимулювання інноваційної діяльності. Правильно побудована система державного регулювання дозволить підвищити ефективність використання інноваційних стратегій розвитку реструктуризованих підприємств, сприятиме економічному зростанню [8].

Аналіз світового досвіду й наукові дослідження свідчать, що відповідно до потреб часу і рівня економічного розвитку зростає процес усунування виробництва, а співвідношення між державною, колективною і приватною власністю міняється не на користь останньої, та і в числі ефективних власників можуть виявлятися і державні, і приватні. Головне завдання держави – адекватно громадському розвитку забезпечувати формування системи стосунків власності.

Відповідно до об'єктивної закономірності інтелектуалізації суспільного розвитку провідними виробництвами, що визначають інтенсивно-інноваційний розвиток, виступають базові й високо-технологічні види виробництв, які, за визначенням, не можуть бути в приватній власності.

Бурхливий розвиток технологій, глобалізація ринків, регіоналізація технічної і наукової експертизи, створення стратегічних альянсів, трансформація самої інноваційної філософії від національної до глобальної вимагають від світових транснаціональних корпорацій (ТНК) постійного вдосконалення організації науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР). Тут простежується декілька основних тенденцій: чітка орієнтація на міжнародні ринки і центри знань, посилення інтеграції окремих організацій, що здійснюють дослідження і розробки, тісна координація і децентралізація інноваційної активності в декількох технологічних центрах, посилення уваги до іноземних інноваційних структур [10; 16].

Науково-технічна глобалізація знайшла своє вираження і в створенні віртуальних інноваційних альянсів, в основі яких тісна співпраця уряду, університетів і корпоративного сектора. У США, наприклад, такі центри, як Centers for University Based Technological Innovation (CUBTI), формуються на базі університетів [5]. Вони є мобільним гнучким механізмом, що включається для вирішення певних інноваційних завдань. Ці віртуальні центри покликані об'єднати інтелектуальні можливості представників фундаментальної науки і мультифункціональ-

ної промислової групи при сильній державній підтримці. Такі віртуальні центри забезпечуватимуть рішення технологічно значимих інноваційних завдань в повному обсязі (відбір наукових ідей, організація науково-прикладних досліджень, досвідчених розробок, проведення наукової і промислової експертизи проекту, організація фінансування, промислового випуску і комерціалізації інноваційного продукту). У результаті центри інновацій повинні внести значимий вклад в закріплення лідируючих технологічних позицій держави у світі.

США на початку ХХІ ст. інвестували в наукові дослідження і конструкторські роботи щорічно близько 200 млрд. дол. США, з них 20% – у базові дослідження, 25% – у прикладні, 55% – у дослідно-конструкторські роботи. Тоді як корпораціями США основне інвестування робилося в ці проекти й комерціалізацію технологій, уряд, академія и некомерційні структури здійснювали фінансування близько 75% базових винаходів. При цьому тільки корпорації отримали 2001 р. у вигляді роялті й ліцензованих платежів 140 млрд. дол. Близько 50% цієї суми промисловість США отримала від афілійованих товариств, багато з яких були створені за межами країни. Платежі США іншим країнам становили 7,9 млрд. дол. США. Серед країн, які імпортують американські технології, – Японія, що інвестувала в 2001 р. 6 млрд. дол. США, Велика Британія – 3, Німеччина – 2,7, Франція – 2,4, Нідерланди – 2, Канада – 1,5, Сінгапур – 1,4 млрд. дол. в основному імпортували технології з Великої Британії, здійснивши платежі в сумі 2 млрд. дол., Японії – 1,5, Німеччини – 0,8, Нідерландів – 0,4 млн. дол. США [6]. Таким чином, домінуючою тенденцією в США є в основному експорт технологій і використання в цих цілях спільних підприємств чи філій корпорацій.

У Японії нині йде процес формування інформаційного товариства, кожен крок якого заснований на впровадженні нових винаходів і розробок. Японія ставить за мету стати «технологічною нацією шляхом максимального використання інтелектуального потенціалу, який є найбільшим ресурсом в розвитку інноваційних технологій». Розробляються програми формування окремих блоків інформаційного товариства: «Технополіс», «Система інформаційних мереж». Вступивши в ХХІ ст., Японія перетворилася на одного з провідних продуцентів знань у світі і головного постачальника високих технологій. У країні діє довгострокова загальнонаціональна програма «Технополіс». Формуючи технополіси як нову прогресивну територіально-економічну форму організації науки і виробництва, японці використали досвід формування Новосибірського Академмістечка, Кремнієвої долини в США і територіально-виробничих комплексів в СРСР (тих, що мали сировинну і енергетичну спрямованість), адаптувавши його до наукомістких галузей. Створення технополісів вимагає великих інвестицій. Середня вартість будівництва одного технополісу складає приблизно 2,4 млрд. дол. США, але ці чималі витрати швидко окупаються завдяки стрімкому зростанню ефективності виробництва. Основними джерелами фінансування являються асигнування з держбюджету, що становлять до 25% витрат, і фінансування по лінії муніципалітетів – близько 50%; інвестиції ж по лінії фірм до корпорацій включають 25–30% усіх витрат [1].

Одним із світових лідерів у сфері створення і промислового освоєння інноваційних технологій є ЄС, що має в розпорядженні значну науково-дослідну базу, а також великою кількістю учених, що мають високий творчий потенціал. Зусилля ЄС у сфері високих технологій спрямовані на розвиток чотирьох напрямів: розробку економічно ефективного в експлуатації і такого, що має високі екологічні показники літака нового покоління, розробку мультимедійних освітніх продуктів, розробку автомобілів з наднизьким або нульовим рівнем шкідливих дій на довкілля, а також розробки технологій, пов'язаних із захистом природи, зокрема водних ресурсів. Стратегічною лінією країн – членів ЄС у сфері науково-технічних розробок являється концентрація інвестиційних ресурсів на ключових напрямках, що включають:

- створення єдиної для всіх країн – членів ЄС бази даних, що акумулює і регламентує комплекс мінімально необхідних процедур і формальностей для створення підприємств;
- створення механізму фінансової підтримки малих і середніх підприємств, надання їм допомоги в підготовці, реєстрації й використанні патентів, враховуючи досвід роботи національних і європейських патентних бюро;
- удосконалення системи фінансування інноваційної діяльності підприємств;
- уведення досконалішого податкового механізму, що дає певні пільги підприємствам, які розробляють і випускають різну інноваційну продукцію;

• створення на підприємствах і в компаніях умов, стимулюючих підвищення освітнього рівня працівників і, відповідно, рівня досліджень і розробок [21].

Для країн ЄС інновації – це не лише новий товар, технології й послуги, але і досконаліші методи управління, організації виробництва, комерціалізації, перенавчання і підвищення кваліфікації персоналу компаній і підприємств. У Франції, наприклад, організацією промислових досліджень займаються понад 50 технічних індустріальних центрів – Technical Centres for Industry (TCI). Контрактні дослідні організації (Contract Research Organizations – CRO), які проводять широкі розробки у сфері високих технологій, призначені забезпечувати створення конкурентних інновацій для своїх корпоративних клієнтів, створюються в основному великими компаніями, що здійснюють дослідження для державних програм. Регіональні центри інновацій і трансферних технологій – Regional Centres for Innovation and Transfer of Technology (RCITT) здійснюють науково-технічні дослідження в основному для транснаціональних корпорацій; нині розпочатий експеримент по перетворенню державних лабораторій Франції в центри технологічних ресурсів – Centres for Technological Resources (CTR) [15].

Виробничо-технологічна й науково-дослідна сфери світової економіки і промисловість в цілому, особливо у сфері високих технологій, стають за своїм змістом глобальними. Розробка високих технологій, виробництво на їх основі високотехнологічних товарів і послуг, вихід з ними на світові ринки, розширення міжнародної інтеграції в цій сфері стали для більшості промислово розвинутих країн Західної Європи, США, Японії і країн Південно-східної Азії найважливішою стратегічною моделлю і локомотивом економічного зростання [6;7].

Усього в Європі нині працює близько 1 тис. технопарків, 60 технопарків створені в КНР [5]. І хоча США продовжують домінувати в інноваційній сфері, китайські, індійські, ізраїльські, корейські, тайванські винахідники показують більш високу інноваційну продуктивність при нижчій оплаті. Тематика, що отримала ранг найбільшої пріоритетності, останнім часом пов'язана з проблемами штучного інтелекту, надпровідністю, нанотехнологіями і мікромашинами, використанням сонячної енергії, глибокою переробкою відходів. У сфері нових матеріалів основні напрями досліджень охоплюють управління атомно-молекулярним механізмом в цілях отримання заданої структури матеріалів і речовин, активне використання комп'ютерної техніки для створення нових матеріалів, вивчення можливостей активного використання властивостей живої матерії для створення високофункціональних матеріалів і процесів їх отримання, розробку екологічно чистих матеріалів. Прогрес у технологіях переробки інформації, системах телекомунікацій і фінансових технологіях спричинить формування єдиного світового ринку товарів, капіталу і праці [14].

Досвід розвинених країн свідчить, що особливість реалізації інноваційної політики, що відрізняє її від науково-технічної політики, полягає передусім в ресурсах, які необхідно направляти на ці цілі. Якщо в середньому витрати на фундаментальні дослідження прийняти за одиницю, то витрати на прикладні дослідження і розробки перевищують їх в 10 разів. Реалізація ж інноваційної політики (освоєння в промисловості новітніх технологій, випуск інноваційної продукції і завоювання ринків збуту) вимагає вкладень в 100-1000 разів більших [8].

Головне завдання інноваційної діяльності – технологічна реструктуризація виробництва, націлена на досягнення конкурентних переваг вітчизняних виробів на світовому ринку.

В Україні існує фундаментальна проблема, яка стримує диверсифікацію економіки й інноваційний розвиток, – це відсутність системи управління інноваційними процесами. Немає чітко сформульованого державного проекту по формуванню промислової та інноваційної систем [2; 3].

При цьому державі ставиться в обов'язок забезпечення фундаментальних досліджень, визначення і реалізація пріоритетних напрямів технологічного розвитку, а також сприяння інноваційної активності приватного сектора через розвиток інфраструктури і створення системи стимулів до інновацій. Приватний сектор, у свою чергу, бере на себе функцію розробки і комерційного використання основного масиву технологій. Індивідуальну специфіку конкретних моделей інноваційних систем становлять варіації переважаючої участі державного і приватного секторів у виконанні тих або інших функцій в інноваційному процесі, в співвідношенні ролі малого і великого бізнесу, в динаміці розвитку окремих сегментів галузевої структури економіки.

Підтримка інновацій на регіональному рівні повинна здійснюватися через створення регіональних науково-технологічних парків, інноваційно-промислових центрів, які включають в себе бізнес-інкубатори інноваційних фірм, центри трансферу нових технологій та інші. Ці елементи інноваційної інфраструктури потрібні і для формування ефективних регіональних систем в Україні [11].

Сьогодні однією з основних проблем взаємодії компонентів НІС є високий ступінь розбалансованості: їх головні елементи – науково-технічна сфера, підприємства, інноваційна інфраструктура – функціонують ізольовано один від одного. При цьому стратегія реального сектора не орієнтована на використання результатів вітчизняних досліджень і розробок, а рівень інноваційної активності в промисловості украї низький – 8,0% в 2012 р., що у декілька разів нижче, ніж в розвинутих країнах (у Греції – 27%, Франції – 46%, Німеччині – 66%) [1; 19]. Неспівмірність розвитку ланок НІС також є наслідком того, що сильним базовим факторам конкурентоспроможності (природні, трудові, інтелектуальні ресурси) протистоять слабкі інфраструктурні чинники (фінансова система, корпоративне і державне управління, технологічна інфраструктура, організація ринку).

У зв'язку з цим необхідно вирішувати наступні завдання державної і муніципальної інноваційної політики: розвиток напрямів, у рамках яких створюється техніка нових поколінь; збереження стратегічного ядра інноваційного потенціалу на базі структур, працюючих на пріоритетних напрямках науково-технічного прогресу; сприяння становленню і розвитку ринкових стосунків в інноваційній сфері, формуванню конкурентного середовища і малого інноваційного бізнесу [17].

Важливе значення мають інституціональні проблеми, пов'язані з сировинною спрямованістю галузевої структури економіки України. Це пов'язано з тим, що Україна відноситься до країн, які мають значні сировинні ресурси. Як показує практика, такі країни потрапляють в «сировинну» пастку і трансформують галузеву структуру у напрямі переважання в ній добувних галузей. При цьому згортаються демократичні інститути і збільшується корупція. Як показали дослідження Всесвітнього банку, оцінка якості інститутів у багатих сировинними ресурсами країнах виявилася значно нижча середніх показників у країнах з перехідною економікою [10]. При недостатній кількості інститутів значна частина потенційної цінності природних ресурсів реалізується у формі ренти в інтересах окремих олігархічних груп. В той же час в цих країнах політики можуть привласнювати природну ренту тільки в умовах слабких інститутів, і при зростанні доходів від експлуатації природних ресурсів вони роблять спроби не допустити зміцнення інститутів. У результаті ці країни потрапляють в «пастку розвитку» – недорозвиненість інститутів і відсутність стимулів до їх вдосконалення. Свої особливості розвитку має сировинна спрямованість економіки України. Так, структура інвестицій в економіку, яка склалася, підтверджує це. У 2000-ні роки понад 60% їх обсягу було спрямовано в сировинні галузі, насамперед у ПЕК [7]. У той же час видобувні галузі виступають донором державного бюджету: вилученню підлягають не лише доходи рентного характеру, а й (частково) амортизаційні відрахування, а також частина отриманого прибутку. Це компенсується через позикове фінансування під гарантії майбутньої здобичі високоліквідних ресурсів. На наш погляд, найбільш доцільною формою може стати державно-приватне партнерство, у рамках якого при забезпеченні державних цілей і пріоритетів бізнес отримує можливість брати участь на стадії не лише створення, але і подальшого використання створених об'єктів. Довгостроковий і передбачуваний характер проектів у видобувних галузях допоможе розвитку машинобудування і інновацій у цій сучасній галузі економіки.

Висновки. Таким чином, інноваційні процеси країни повинні мати свої цілі, засоби й науково-економічний потенціал для реалізації завдань модернізації економіки України. Існує достатня кількість проблем взаємодії національною і міжнародною інноваційних систем, які потребують подальшого наукового дослідження. Усі вони взаємозв'язані і вимагають вироблення єдиної інноваційної політики. Указані проблеми на практиці можуть бути вирішені лише у тому випадку, коли формування економіки інновацій на основі конкурентоздатної НІС дійсно стане центральним напрямом державної політики. При цьому істотний вплив на реалізацію цієї стратегії можуть зробити інноваційні проекти державного значення (у тому числі й здійснювані у формі державно-приватного партнерства), а також діючі і створювані в

країні інноваційно-технологічні центри і технопарки, центри трансферу технологій на базі інститутів НАН України, університетів і наукових центрів України.

Література

1. Антонюк Л.Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізація / Л.Л. Антонюк, А.М. Поручник, В.С. Савчук. – К.: КНЕУ, 2003. – 394 с.
2. Інноваційна стратегія українських реформ / А. Гальчинський, В. Геєць, А. Кінах, В. Семиноженко. – К.: Знання України, 2002. – 336 с.
3. Інноваційні перспективи України: монографія / В.М. Геєць, В.П. Семиноженко. – Х.: Константа, 2006. – 272 с.
4. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. № 40-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.
5. Иванова Н.И. Национальные инновационные системы / Н.И. Иванова. – М.: Наука, 2012. – 276 с.
6. Инновационные перспективы США, ЕС, Японии (технологические приоритеты и методология формирования) / Отв. ред. А. А. Дынкин. – М.: ИМЭМО РАН, 2013. – 345 с.
7. Інвестиційний клімат в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.me.gov.ua – Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.
8. Інноваційна політика: навчальний посібник / За заг. ред. Б.М. Андрушківа. – Тернопіль: ТзОВ «Терно-Граф», 2012. – 484 с.
9. Ковалев Г.Д. Инновационные коммуникации / Г.Д. Ковалев. – М.: ЮНИТИ, 2000. – 288 с.
10. Коллинз Дж. От хорошего к великому: [пер. с англ.] / Дж. Коллинз. – СПб.: Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2011. – 285 с.
11. Конкуентоспроможність національної економіки / За ред. Б.Є. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2005. – 582 с.
12. Новые стратегические приоритеты ОЭСР в посткризисном контексте [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://oecdcentre.hse.ru/strategy>.
13. Портер М.Э. Конкуентция / М.Э. Портер. – М.: Вильяме, 2005. – 608 с.
14. Сиденко В.Р. Глобализация и экономическое развитие. / В.Р. Сиденко. – К.: Фенікс, 2008. – Т. 1. – 376 с.
15. Сизоненко В.О. Формування і розвиток національної системи підприємництва: теоретико-методологічні аспекти і механізми їх реалізації: Монографія / В.О. Сизоненко. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2004. – 229 с.
16. Стратегії високотехнологічного розвитку в умовах глобалізації: національний та корпоративний аспекти: Монографія / За ред. Н.П. Мешко. – Донецьк: Юго-Восток, 2012. – 472 с.
17. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kno.rada.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=47920.
18. Структурні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України. – Т. 2: Інноваційно-технологічний розвиток економіки / За ред. В.М. Геєця, В.П. Семиноженка, Б.Є. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2007. – 564 с.
19. Трансформація інноваційного потенціалу України в умовах інтеграції у світову економіку: Монографія / Під ред. В.І Крамаренко, А.П. Рум'янцева. – Сімферополь: ТНУ ім. В.І. Вернадського, ДІАЙП, 2013. – 390 с.
20. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: Монографія / За заг. ред. Д.Г. Лук'яненка, А.М. Поручника. – К.: КНЕУ, 2006. – 816 с.
21. Основные особенности современного экономического развития стран Западной Европы / Н.П. Шмелёв, В.Н. Шенаев, Л.Н. Володин. – М.: ОГНИ ТД, 2012. – 354 с.

Стаття надійшла до редакції 20.12.2013 р.